

نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان

لادن سلطانی^۱، علی زینالی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۱۱

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف تعیین نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان انجام شد. **روش:** این مطالعه توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه پژوهش دانش‌آموزان نوجوان شهر خوی در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ به تعداد ۲۴۷۲ نفر بودند. بر اساس جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۵۰ دانش‌آموز با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی چندمرحله‌ای به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش پرسش‌نامه‌های شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین، مزاج تجدیدنظر شده و استعداد اعتیاد نوجوانان بود که در اردیبهشت سال ۱۳۹۸ توسط دانش‌آموزان و اولیای آن‌ها تکمیل شد. **یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داد که شیوه تربیتی مقتدر پدر و مادر و نمره مزاج فرزند با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان به‌طور کلی و هم در دخترها و پسرها رابطه منفی و شیوه‌های تربیتی مستبد و بی‌اعتنا پدر و مادر و استعداد اعتیاد پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان به‌طور کلی و هم در دخترها و پسرها رابطه مثبت داشت. اما شیوه تربیتی سهل‌گیر پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان به‌طور کلی و هم در دخترها و پسرها رابطه معناداری نداشت. همچنین شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند با هم به‌طور معناداری توانستند ۳۸/۶ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان، ۴۰/۵ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد دانش‌آموزان دختر و ۴۶/۶ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد دانش‌آموزان پسر را پیش‌بینی نمایند. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان‌دهنده نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان بود. ضروری است که متخصصان و مسئولان بر اساس نقش و سهم متغیرهای مذکور برنامه‌هایی برای کاهش استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان طراحی و اجرا کنند.

کلیدواژه‌ها: شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین، مزاج فرزند، استعداد اعتیاد نوجوانان

۱. کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، ارومیه، ایران

۲. نویسنده مسئول: دانشیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، ارومیه، ایران، پست الکترونیکی

a.zeinali@iaurmia.ac.ir

مقدمه

نوجوانی یکی از دوره‌های رشدی بسیار مهم است که با فرایند شکل‌گیری هویت، خطر جویی و خطر پذیری همراه و به شکل رفتارهای جنسی ناسالم، مصرف الکل، سیگار و سایر مواد تظاهر پیدا می‌کند (تریپ^۱، ۲۰۱۸). نوجوانی دوره رشدی بین کودکی و بزرگسالی است که همراه با تغییرات گسترده جسمی، شناختی، هیجانی و اجتماعی می‌باشد و به دلیل همین تغییرات گسترده می‌تواند برای نوجوانان مشکلات فراوانی از جمله اعتیاد و استعداد یا گرایش به اعتیاد را بوجود آورد. مصرف مواد مخدر و اعتیاد یک مشکل نسبتاً پایدار است که منجر به افزایش درگیری با سیستم قضایی، کاهش سلامت عمومی، افزایش مرگ‌ومیر، از دست دادن فرصت‌های آموزشی و حرفه‌ای و افزایش صدمات اجتماعی می‌شود. پیش از آنکه اعتیاد رخ دهد، زمینه و آمادگی آن ایجاد می‌شود که به آن استعداد اعتیاد می‌گویند (کرمی، ۱۳۹۷). علت عمده گرایش نوجوانان و جوانان به مصرف مواد مخدر عوامل روانشناختی و هیجانی است. افرادی که در کنترل مهارت‌های هیجانی خود ناتوان هستند و یا افراد تنوع‌طلب و تحرک‌جو به احتمال زیاد به مصرف مواد روی می‌آورند (جو، نایت، بیکان و فلین^۲، ۲۰۱۴). در دهه‌های اخیر جهان با آمارهای تکان‌دهنده‌ای درباره شیوع مصرف مواد به‌ویژه در میان جوانان و نوجوانان مواجه شده است. اعتیاد وابستگی به مواد مخدر و مجموعه‌ای از نشانه‌های جسمی، رفتاری و روانشناختی است که شخص با وجود داشتن مشکلات قابل توجه در رابطه با مصرف مواد به مصرف خود ادامه می‌دهد و برای رفع نیازهای خود اقدام به انجام رفتارهای مخاطره‌آمیز می‌کند (چیوانگک و چیوانگک^۳، ۲۰۱۹). طبق نظریه استعداد اعتیاد^۴ برخی افراد مستعد اعتیاد هستند و اگر در معرض مواد قرار بگیرند معتاد می‌شوند، در مقابل افرادی که استعداد اعتیاد ندارند معتاد نمی‌شوند (زینالی، ۱۳۹۳). قبل از اینکه فرد مصرف مواد را آغاز نماید، بستری برای ظهورش فراهم می‌شود که به این زمینه و آمادگی فرد برای مصرف مواد،

1. Tripp
2. Joe, Knight, Becan & Flynn

3. Cheung & Cheung
4. addiction potential

استعداد اعتیاد گویند و اوج تجلی آن در زندگی در اوایل نوجوانی تا اوایل جوانی می‌باشد (تریفیلیف، دوکراک، وندر ولدت و مارتینز^۱، ۲۰۱۷).

یکی از عوامل مرتبط با استعداد اعتیاد نوجوانان، شیوه‌های تربیتی^۲ است (دهقانی، اصلانی و دریکوندی، ۱۳۹۳). شیوه‌های تربیتی والدین بر اساس دو مشخصه توقع و پاسخدهی طبقه‌بندی می‌شود که توقع به کنترل رفتار و پاسخدهی به گرمی، محبت و حمایت والدین اشاره دارد. توقع یعنی اینکه والدین چه توقع و انتظاری از فرزندان خود دارند و چقدر بر اعمال آنها کنترل و نظارت دارند و پاسخدهی یعنی اینکه والدین چه مقدار در برابر فرزندان خود گرمی عاطفی و پذیرش نشان می‌دهند (دوینیتا و ماریا^۳، ۲۰۱۵). شیوه‌های تربیتی والدین یعنی پدر و مادر چه شیوه‌ای برای تربیت و پرورش فرزندان خود بکار می‌برند که این شیوه‌ها الگویی از نگرش‌ها، باورها و ارزش‌هایی است که والدین نسبت به فرزندان خود ابراز و اعمال می‌نمایند (فیلیس، کانرز و کارتر-اسمیت^۴، ۲۰۱۷). به‌طور کلی چهار شیوه تربیتی مقتدر^۵، مستبد^۶، سهل‌گیر^۷ و بی‌اعتنا^۸ وجود دارد. شیوه تربیتی مقتدر با سطح بالایی از توقع به همراه سطح بالایی از پاسخدهی مشخص می‌شود و چنین والدینی بر رفتارهای فرزندان خود نظارت می‌کنند، از آنان حمایت می‌نمایند و معیارهای واضحی برای رفتارهای آنها وضع می‌کنند. شیوه تربیتی مستبد با سطح بالایی از توقع به همراه سطح پایینی از پاسخدهی مشخص می‌شود و چنین والدین بر رفتارهای فرزندان خود نظارت و کنترل می‌کنند و توقع دارند که آن‌ها به بزرگ‌ترها احترام بگذارند و از آنان اطاعت نمایند. شیوه تربیتی سهل‌گیر با سطح پایینی از توقع به همراه سطح بالایی از پاسخدهی مشخص می‌شود و چنین والدینی به فرزندان خود گرمی، محبت و پذیرش نشان می‌دهند و با توقع پایین بر رفتارهای آنان کنترلی اعمال نمی‌کنند. شیوه تربیتی بی‌اعتنا با سطح پایینی از توقع به همراه سطح پایینی از پاسخدهی مشخص می‌شود و چنین والدینی هیچ کنترل و نظارتی بر رفتارهای فرزندان ندارند و از

1. Trifilieff, Ducrocq, Vander Veldt & Martinez
2. parenting styles
3. Doinita & Maria
4. Phillips, Connors & Curtner-Smith

5. authoritative
6. authoritarian
7. permissive
8. uninvolved

آنان حمایتی نمی‌کنند (یاووز و سلکاک^۱، ۲۰۱۸). نتایج پژوهش‌ها حاکی از رابطه شیوه‌های تربیتی والدین با استعداد اعتیاد نوجوانان می‌باشد. برای مثال نتایج پژوهش احمدی، بنی‌جمالی و صرامی‌فروشان (۱۳۹۶) حاکی از اثر مستقیم شیوه‌های فرزندپروری بر گرایش به اعتیاد بود. سهیلی، دهشیری و موسوی (۱۳۹۴) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که سبک فرزندپروری طرد با گرایش به مصرف مواد رابطه مثبت و سبک گرمی عاطفی با گرایش به مصرف مواد رابطه منفی داشت. در پژوهشی دیگر دهقانی و همکاران (۱۳۹۳) گزارش کردند که شیوه‌های فرزندپروری سهل‌گیر، مستبد و مقتدر با آمادگی فعال به اعتیاد و شیوه فرزندپروری مستبد با آمادگی منفعل به اعتیاد رابطه معناداری داشت، اما شیوه‌های فرزندپروری سهل‌گیر و مقتدر با آمادگی منفعل برای اعتیاد رابطه معناداری نداشت. علاوه بر آن زینالی، وحدت و قره‌دینگه (۱۳۸۹) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که سبک والدینی مقتدر پدر و مادر با استعداد اعتیاد فرزندان رابطه منفی و معنادار و سبک‌های والدینی مستبد و بی‌اعتنای پدر و مادر با استعداد اعتیاد فرزندان رابطه مثبت و معنادار داشت، اما سبک والدینی سهل‌گیر پدر و مادر با استعداد اعتیاد فرزندان رابطه معناداری نداشت. همچنین نتایج پژوهش نیازی، دیک، ادکینز و کوکی^۲ (۲۰۱۷) حاکی از رابطه معنادار منفی شیوه تربیتی مقتدر با مصرف الکل و نیکوتین و رابطه معنادار مثبت شیوه‌های تربیتی مستبد، سهل‌گیر و بی‌اعتنا با مصرف الکل و نیکوتین بود. در پژوهشی دیگر هاک، هیندین، باس، سرکان، برادشاو و مندلسون^۳ (۲۰۱۶) گزارش کردند که شیوه تربیتی مقتدر با استفاده از مواد مخدر رابطه منفی و شیوه‌های تربیتی مستبد، سهل‌گیر و بی‌اعتنا با استفاده از مواد مخدر رابطه مثبت داشتند.

یکی دیگر از عوامل مرتبط با استعداد اعتیاد نوجوانان، استعداد اعتیاد والدین^۴ است (کاپالدی^۵، ۲۰۰۸). عوامل خانوادگی از جمله مصرف مواد و سوء مصرف و وابستگی به آن در والدین رابطه مستقیمی با مصرف و سوء مصرف مواد در فرزندان و استعداد اعتیاد

1. Yavuz & Selcuk
2. Niazi, Dick, Adkins & Cooke
3. Hock, Hindin, Bass, Surkan, Bradshaw & Mendelson

4. addiction potential of parents
5. Capaldi

آنان دارد (نوری، ۱۳۹۳). استعداد اعتیاد نوعی آمادگی روانی و اجتماعی است که به صورت بیمارگونه طی زندگی شکل می‌گیرد و فرد را مستعد و آماده مصرف مواد می‌کند (زینالی و شریفی، ۱۳۹۷). استعداد اعتیاد شرط لازم و کافی برای اعتیاد نیست و اعتیاد نتیجه ترکیبی از عوامل گوناگون می‌باشد که برخی از این عوامل موجب افزایش خطر و برخی دیگر موجب کاهش خطر می‌شوند (هیگینز^۱، و همکاران، ۲۰۱۷). نتایج پژوهش‌ها حاکی از رابطه استعداد اعتیاد والدین با استعداد اعتیاد نوجوانان می‌باشد. برای مثال نتایج پژوهش هزارجریبی^۲، ترکمان و مرادی (۱۳۸۹) حاکی از تاثیر عوامل مختلف مثل گروه‌های مرجع و نهادهای اجتماعی از جمله زیرمرفه اعتیاد والدین در گرایش نوجوانان و جوانان به مصرف مواد مخدر بود. در پژوهشی دیگر مولوی و رسول‌زاده (۱۳۸۲) گزارش کردند که طلاق والدین و اعتیاد والدین نقش موثری در گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر داشتند. همچنین کاپالدی (۲۰۰۸) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسید که با افزایش سوء مصرف مواد والدین میزان سوء مصرف مواد در کودکان افزایش می‌یابد. همچنین مزاج فرزند^۳ با استعداد اعتیاد رابطه دارد و بر آن تاثیر می‌گذارد (ازوز، اسمائوی، لانساری، نفزی، هاسینی، مزیو و همکاران^۳، ۲۰۱۵). مزاج یا خلق و خو اصطلاحی است که برای بیان تفاوت‌ها در مهارت‌ها و عادت‌های ادراکی بکار می‌رود (کورنیکو^۴، ۲۰۱۶) و به معنای تفاوت‌های فردی و سرشتی نسبتاً پایدار در شدت و کیفیت واکنش هیجانی، حرکتی، توجهی و خودنظم‌بخشی حاصل تعامل عناصر زیستی و محیطی می‌است (سینگر، ولف، سیلوا، کالافت و انگل^۵، ۲۰۱۷). این سازه چه ارثی باشد و چه در اثر عوامل محیطی ایجاد شده باشد، می‌تواند بر سازگاری، ایجاد رفتارهای تکانشی و مشکلات شناختی تاثیر داشته باشد و آثار تنش‌زای زندگی بر کودکان را تشدید یا تعدیل کند (کوماس، والتینو و بورکوسکی^۶، ۲۰۱۴). نتایج پژوهش‌ها حاکی از رابطه مزاج فرزند با استعداد اعتیاد نوجوانان می‌باشد. برای مثال نتایج پژوهش شریفی فر (۱۳۹۵) حاکی از

1. Higgins
2. child's temperament
3. Azzouz, Smaoui, Lansari, Nefzi,
Husseini, Meziou & et al

4. Kornienko
5. Singer, Wolff, Silva, Calafat &
Engel
6. Comas, Valentino & Borkowski

رابطه مثبت و معنادار هیجان‌خواهی و خلق منفی با آمادگی اعتیاد دانشجویان بود. قربانی (۱۳۹۴) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسید که عوامل جمعیت‌شناختی، فردی، خانوادگی و اجتماعی چون جنسیت، سن، تحصیلات، تأهل، نوع شغل و مزاج در میزان گرایش به اعتیاد تاثیر داشتند. در پژوهشی دیگر پورشهباز و جزایری (۱۳۸۷) گزارش کردند که مزاج، منش و تاب‌آوری در مصرف مواد مخدر نوجوانان تاثیر داشتند. همچنین ازوز و همکاران (۲۰۱۵) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بین مزاج و سوء مصرف مواد رابطه مثبت و معناداری وجود داشت. در پژوهشی دیگر سوراکیک، کلونینگر، سوراکیک، لازیک، میلیوچویک و ناستاسیک^۱ (۲۰۱۰) گزارش کردند که مزاج و شخصیت نقش موثری در اعتیاد به مواد مخدر و نوع ماده مصرفی داشتند.

نوجوانان به دلیل تغییرات گسترده جسمی، شناختی، هیجانی و اجتماعی ممکن است با مشکلات فراوانی از جمله اعتیاد و استعداد یا گرایش به اعتیاد مواجه شوند (کرمی، ۱۳۹۷). بررسی نوجوانان به دلیل اینکه آینده‌سازان جامعه هستند، اهمیت زیادی دارد. پس، بررسی استعداد اعتیاد آنان با هدف ارائه راهکارهایی برای کاهش آن ضروری است و پژوهش‌های قبلی کمتر به نقش شیوه‌های تربیتی والدین، استعداد اعتیاد هر دو والد و مزاج فرزند توجه داشتند و هیچ پژوهشی به بررسی نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نپرداختند و این پژوهش از این جهت منحصر به فرد می‌باشد. همچنین میزان استعداد اعتیاد در دانش‌آموزان نوجوان ارومیه بسیار بالا است؛ به طوری که ۴۲/۸ درصد آنها دارای استعداد اعتیاد متوسط تا زیاد و ۱۴/۱ درصد دارای استعداد اعتیاد خیلی زیاد هستند (وحدت، ۱۳۸۴). بررسی روابط و نقش متغیرها در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان می‌تواند به متخصصان در زمینه طراحی برنامه‌هایی برای کاهش استعداد یا تمایل به اعتیاد کمک نماید. بنابراین با توجه به دوره حساس نوجوانی، آمار بالای استعداد اعتیاد در نوجوانان، تناقض در نتایج پژوهش‌ها که در بالا به آن اشاره شد و لزوم طراحی برنامه برای کاهش استعداد اعتیاد

نوجوانان، پژوهش حاضر با هدف تعیین نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان انجام شد.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر روش اجرا توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه پژوهش دانش‌آموزان نوجوان شهر خوی در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ به تعداد ۲۴۷۲ نفر (۱۳۸۶ دختر و ۱۰۸۶ پسر) بودند. با توجه به حجم جامعه و بر اساس جدول کرجسی و مورگان حجم نمونه ۳۳۳ نفر تعیین شد که برای اطمینان از حجم نمونه و با توجه به ریزش‌های احتمالی تعداد ۳۵۰ نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب شدند. در این روش نمونه‌گیری ابتدا از میان مدارس شهر خوی تعداد چهار مدرسه (۲ دخترانه و ۲ پسرانه) و سپس از هر مدرسه ۳ کلاس در پایه‌های مختلف به روش تصادفی انتخاب و سپس همه دانش‌آموزان کلاس‌ها به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. به عبارت دیگر در مجموع همه دانش‌آموزان ۱۲ کلاس (۶ دخترانه و ۶ پسرانه) پس از بررسی ملاک‌های ورود به مطالعه یعنی ۳۵۰ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ملاک‌های ورود به مطالعه برای دانش‌آموزان، دانش‌آموز دوره دوم متوسطه بودن، عدم اعتیاد به مواد مخدر، زندگی با پدر و مادر، تمایل جهت شرکت در پژوهش و عدم وقوع رخداد‌های تنش‌زا در ماه‌های بهمن و اسفند سال ۱۳۹۷ و فروردین سال ۱۳۹۸ و برای والدین داشتن دانش‌آموز دوره دوم متوسطه، سواد خواندن و نوشتن، عدم اعتیاد به مواد مخدر، تمایل جهت شرکت در پژوهش و عدم رخداد‌های تنش‌زا در سه ماه گذشته و ملاک‌های خروج از مطالعه برای دانش‌آموزان و والدین آنها انصراف از تکمیل پرسشنامه‌ها و تکمیل پرسش‌نامه‌ها به صورت ناقص بود. ملاحظات اخلاقی شامل اصل رازداری، محرمانه ماندن اطلاعات شخصی، بی‌نام بودن پرسش‌نامه‌ها و غیره رعایت شد و رضایت‌نامه شرکت آگاهانه در پژوهش به امضای آن‌ها رسید.

پس از نمونه‌گیری، برای دانش‌آموزان اهداف، اهمیت و ضرورت پژوهش بیان و از آنان خواسته شد تا به پرسش‌نامه‌ها پاسخ دهند. هر دانش‌آموز پرسش‌نامه‌های مربوط به

شیوه‌های تربیتی والدین و استعداد اعتیاد والدین را به منزل برد تا توسط پدر و مادر تکمیل شود. پرسش‌نامه‌ها در ماه اردیبهشت سال ۱۳۹۸ تکمیل شدند.

ابزار

۱- پرسش‌نامه شیوه‌های تربیتی^۱: این پرسش‌نامه توسط زینالی، شریفی، عنایتی، عسگری و پاشا (۱۳۹۰) در دو فرم پدر (۲۷ گویه) و مادر (۲۵ گویه) طراحی شد. این ابزار دارای چهار بعد مقتدر (۹ گویه در هر دو فرم)، مستبد (۹ گویه در فرم پدر و ۷ گویه در فرم مادر)، سهل‌گیر (۵ گویه در هر دو فرم) و بی‌اعتنا (۴ گویه در هر دو فرم) است که گویه‌ها با استفاده از مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (۱=کاملاً مخالف تا ۵=کاملاً موافق) نمره‌گذاری می‌شوند. نمره ابعاد با مجموع نمره گویه‌های آن بعد محاسبه و نمره بیشتر نشان‌دهنده شیوه تربیتی غالب والدین می‌باشد. زینالی و همکاران (۱۳۹۰) روایی ابزار را با روش تحلیل عاملی تایید و اعتبار فرم پدر را با روش آلفای کرونباخ برای ابعاد مقتدر ۰/۸۹، مستبد ۰/۷۸، سهل‌گیر ۰/۶۳ و بی‌اعتنا ۰/۸۰ و پایایی فرم مادر را با روش آلفای کرونباخ برای ابعاد مقتدر ۰/۸۴، مستبد ۰/۷۰، سهل‌گیر ۰/۶۳ و بی‌اعتنا ۰/۷۷ گزارش کردند. در مطالعه حاضر ضریب آلفای کرونباخ برای ابعاد مذکور در فرم پدر به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۷۲، ۰/۵۶ و ۰/۸۲ و در فرم مادر به ترتیب ۰/۸۳، ۰/۶۶، ۰/۵۳ و ۰/۸۴ محاسبه شد.

۲- پرسش‌نامه استعداد اعتیاد والدین^۲: این پرسش‌نامه توسط زینالی و وحدت (۲۰۱۱) طراحی شد. این ابزار دارای ۵۰ گویه است که به صورت بله (نمره ۲) و خیر (نمره ۱) نمره‌گذاری می‌شود. نمره ابزار با مجموع نمره گویه‌ها محاسبه، لذا دامنه نمرات بین ۱۰۰-۵۰ است و نمره بالاتر نشان‌دهنده استعداد اعتیاد بیشتر می‌باشد. زینالی و وحدت (۲۰۱۱) روایی صوری و محتوایی ابزار را با نظر متخصصان تایید و اعتبار آن را با روش آلفای کرونباخ ۰/۹۸ گزارش کردند. در مطالعه حاضر ضریب آلفای کرونباخ برای پدر ۰/۹۰ و برای مادر ۰/۹۳ محاسبه شد.

1. parenting styles questionnaire

2. addiction potential of parents questionnaire

۳- پرسش نامه مزاج تجدید نظر شده^۱: این پرسش نامه توسط الیس و راثبارت^۲ (۲۰۰۱) طراحی شد. این ابزار دارای ۶۵ گویه است که با استفاده از مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (۱= تقریباً همیشه نادرست تا ۵= تقریباً همیشه درست) نمره گذاری می‌شوند. نمره ابزار با مجموع نمره گویه‌ها محاسبه، و در دامنه ۳۲۵-۶۵ قرار دارد. نمره بالاتر نشان‌دهنده مشکلات مزاجی کمتر می‌باشد. الیس و راثبارت (۲۰۰۱) روایی ملاکی ابزار را ۰/۷۶ و اعتبار با روش آلفای کرونباخ را در پژوهش‌های مختلف در دامنه ۰/۶۵ تا ۰/۸۲ گزارش کردند. در مطالعه حاضر ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳ محاسبه شد.

۴- پرسش نامه استعداد اعتیاد نوجوانان^۳: این پرسش نامه توسط زینالی (۱۳۹۳) طراحی شد. دارای ۵۰ گویه است که با استفاده از مقیاس سه درجه‌ای لیکرت (۱= خیر، ۲= بله- کمی و ۳= بله- زیاد) نمره گذاری می‌شوند. نمره ابزار با مجموع نمره گویه‌ها محاسبه، و در دامنه ۱۵۰-۵۰ قرار دارد. نمره بالاتر نشان‌دهنده استعداد اعتیاد بیشتر می‌باشد. زینالی (۱۳۹۳) روایی همگرایی ابزار را با مقیاس استعداد اعتیاد ۰/۶۲ گزارش کرد و ضریب آلفای کرونباخ را ۰/۹۸ گزارش کرد. در مطالعه حاضر ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۳ محاسبه شد.

یافته‌ها

در مطالعه حاضر ۳۵۰ پرسش‌نامه بین دانش‌آموزان نوجوان و والدین آن‌ها توزیع شد که پرسش‌نامه‌های مربوط به ۷ شرکت‌کننده به دلیل ناقص بودن از تحلیل حذف شد. نرخ مشارکت در پژوهش ۳۴۳ نفر معادل ۹۸ درصد بود. در این پژوهش ۱۷۲ پسر (۵۰/۱۵٪) و ۱۷۱ دختر (۴۹/۸۵٪) حضور داشتند؛ به طوری که سن ۱۰ نفر ۱۳ سال (۲/۹۲٪)، ۷۸ نفر ۱۴ سال (۲۲/۷۴٪)، ۱۵۲ نفر ۱۵ سال (۴۴/۳۱٪)، ۹۷ نفر ۱۶ سال (۲۸/۲۸٪) و ۶ نفر ۱۷ سال (۱/۷۵٪) بود. همچنین تحصیلات پدر ۸۰ نفر ابتدایی (۲۳/۳۲٪)، ۸۲ نفر سیکل (۲۳/۹۱٪)، ۹۴ نفر دیپلم (۲۷/۴۱٪) و ۸۷ نفر دانشگاهی (۲۵/۳۶٪) و تحصیلات مادر ۸۱ نفر ابتدایی (۲۳/۶۱٪)، ۷۰ نفر سیکل (۲۰/۴۱٪)، ۱۱۷ نفر دیپلم (۳۴/۱۱٪) و ۷۵ نفر دانشگاهی

1. revised temperament questionnaire
2. Ellis & Rothbart

3. addiction potential of adolescents questionnaire

۲۱/۸۷) بود. علاوه بر آن شغل پدر ۹ نفر بیکار (۲/۶۲٪)، ۲۴۲ نفر آزاد (۷۰/۵۵٪)، ۷۴ نفر کارمند (۲۱/۵۷٪) و ۱۸ نفر بازنشسته (۵/۲۵٪) و شغل مادر ۲۷۳ نفر خانه‌دار (۷۹/۵۹٪)، ۶ نفر آزاد (۱/۷۵٪)، ۶۲ نفر کارمند (۱۸/۰۸٪) و ۲ نفر بازنشسته (۰/۵۸٪) بود.

بر اساس مقدار کجی و کشیدگی جدول ۱ فرض نرمال بودن تایید می‌شود. چون قرار داشتن مقدار کجی و کشیدگی در دامنه ۲- تا ۲+ حاکی از نرمال بودن است. همچنین مقدار عامل تورم واریانس متغیرهای پیش‌بین در دامنه ۱/۱۳۶ تا ۲/۱۰۴ قرار داشت که بر اساس آن فرض هم‌خطی چندگانه رد می‌شود. چون اگر مقدار عامل تورم بزرگ‌تر از ۱۰ باشد فرض هم‌خطی چندگانه تایید می‌شود. علاوه بر آن مقدار دوربین-واتسون برابر با ۱/۸۱۶ بود که بر اساس آن فرض همبستگی باقی‌مانده‌ها رد می‌شود. قرار داشتن مقدار دوربین-واتسون در دامنه ۲/۵-۱/۵ حاکی از رد شدن همبستگی باقی‌مانده‌ها می‌باشد. آماره‌های توصیفی و ضرایب همبستگی پیرسون شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: آماره‌های توصیفی و ضرایب همبستگی شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان

متغیرها	میانگین	انحراف- استاندارد	کجی	کشیدگی	همبستگی کل	همبستگی دخترها	همبستگی پسرها	معناداری
پدر مقتدر	۳۲/۶۰۶	۷/۵۲۶	-۰/۶۲۱	۰/۱۵۴	-۰/۳۰۳	-۰/۳۳۴	-۰/۱۹۲	P<۰/۰۵
پدر مستبد	۲۴/۲۵۳	۶/۲۶۱	-۰/۱۲۲	۰/۲۱۵	۰/۲۳۷	۰/۱۶۲	۰/۲۸۵	P<۰/۰۵
پدر سهل‌گیر	۱۴/۶۶۷	۳/۵۷۶	-۰/۲۸۹	۰/۲۰۳	۰/۳۰۴	۰/۰۴۶	۰/۰۰۴	P>۰/۰۵
پدر بی‌اعتنا	۷/۷۹۸	۴/۰۶۲	۱/۰۱۰	۰/۱۹۵	۰/۴۳۰	۰/۴۹۱	۰/۳۲۱	P<۰/۰۵
مادر مقتدر	۳۳/۳۲۹	۷/۱۲۶	-۰/۴۴۷	-۰/۰۹۷	-۰/۳۶۴	-۰/۳۹۱	-۰/۲۵۶	P<۰/۰۵
مادر مستبد	۱۸/۷۲۸	۵/۰۷۳	۰/۱۰۲	۰/۳۳۲	۰/۳۳۸	۰/۱۹۷	۰/۴۴۷	P<۰/۰۵
مادر سهل‌گیر	۱۵/۰۹۰	۳/۶۵۳	۰/۱۹۲	۰/۱۵۵	۰/۰۰۱	۰/۰۱۶	۰/۰۲۸	P>۰/۰۵
مادر بی‌اعتنا	۷/۴۶۹	۴/۱۵۴	۱/۱۰۸	۰/۳۴۷	۰/۴۹۸	۰/۴۸۴	۰/۴۸۰	P<۰/۰۵
استعداد اعتیاد پدر	۹۵/۴۹۵	۵/۵۱۳	-۰/۷۷۰	۱/۴۱۳	۰/۳۶۷	۰/۲۱۹	۰/۴۵۳	P<۰/۰۵
استعداد اعتیاد مادر	۹۲/۸۱۳	۷/۹۸۷	-۰/۸۲۹	۱/۵۰۸	۰/۴۲۹	۰/۴۱۵	۰/۴۳۲	P<۰/۰۵
مزاج	۲۱۱/۴۲۲	۲۴/۶۲۴	۰/۴۴۲	۱/۷۸۴	-۰/۳۰۵	-۰/۲۷۴	-۰/۳۶۱	P<۰/۰۵
استعداد اعتیاد نوجوان	۷۶/۸۶۰	۱۵/۸۴۱	۱/۰۴۳	۱/۶۵۹	۱	۱	۱	---

بر اساس نتایج جدول ۱، شیوه تربیتی مقتدر پدر و مادر و نمره مزاج فرزند با استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان به طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه منفی و معنادار و شیوه‌های تربیتی مستبد و بی‌اعتنا پدر و مادر و استعداد اعتیاد پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان به طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه مثبت و معنادار دارد ($P < 0/05$)، اما شیوه تربیتی سهل‌گیر پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان به طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه معناداری ندارند ($P > 0/05$). نتایج رگرسیون چندگانه با مدل همزمان برای پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان بر اساس شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند نشان داد متغیرهای پیش‌بین ۳۸/۶ درصد از واریانس استعداد اعتیاد دانش آموزان را تبیین نمودند. ضرائب رگرسیون در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: نتایج رگرسیون چندگانه با مدل همزمان برای پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان

بر اساس شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند

متغیرها	B	انحراف استاندارد	B	آماره t	معناداری
پدر مقتدر	-۰/۲۷۸	۰/۱۲۹	-۰/۱۳۲	-۲/۱۴۶	۰/۰۳۳
پدر مستبد	۰/۰۰۱	۰/۱۴۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	۰/۹۹۸
پدر سهل‌گیر	۰/۵۴۲	۰/۲۵۶	۰/۱۲۲	۲/۱۱۶	۰/۰۳۵
پدر بی‌اعتنا	۰/۵۷۵	۰/۲۲۴	۰/۲۴۷	۲/۵۶۷	۰/۰۱۱
مادر مقتدر	-۰/۴۴۹	۰/۱۳۹	-۰/۲۰۲	-۳/۲۳۱	۰/۰۰۱
مادر مستبد	۰/۳۱۶	۰/۱۷۷	۰/۱۰۱	۱/۷۹۲	۰/۰۷۴
مادر سهل‌گیر	۰/۰۵۱	۰/۲۳۳	۰/۰۱۲	۰/۲۱۷	۰/۸۲۸
مادر بی‌اعتنا	۰/۹۰۰	۰/۱۳۲	۰/۳۱۵	۶/۸۱۸	۰/۰۰۱
استعداد اعتیاد پدر	۰/۱۶۵	۰/۱۴۸	۰/۱۵۷	۱/۱۱۴	۰/۰۴۳
استعداد اعتیاد مادر	۰/۱۸۰	۰/۱۰۱	۰/۲۹۱	۱/۷۸۵	۰/۰۳۹
مزاج	-۰/۱۴۶	۰/۰۳۰	-۰/۲۲۶	-۴/۹۳۲	۰/۰۰۱

همانگونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، متغیرهای شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند با هم به طور معناداری توانستند ۳۸/۶ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد

دانش آموزان نوجوان را پیش‌بینی نمایند. با توجه به مقدار بتا در این پیش‌بینی سهم شیوه تربیتی مادر بی‌اعتنا بیشتر از سایر متغیرها است.

نتایج رگرسیون چندگانه با مدل همزمان برای پیش‌بینی استعداد اعتیاد نوجوانان دختر بر اساس شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند نشان داد متغیرهای پیش‌بین ۴۰/۵۰ درصد از واریانس استعداد اعتیاد دانش‌آموزان دختر را تبیین نمودند. ضرائب رگرسیون در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: نتایج رگرسیون چندگانه با مدل همزمان برای پیش‌بینی استعداد اعتیاد نوجوانان دختر بر اساس شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند

متغیرها	B	انحراف استاندارد	B	آماره t	معناداری
پدر مقتدر	-۰/۳۹۸	۰/۱۹۲	-۰/۱۸۱	-۲/۰۷۷	۰/۰۳۹
پدر مستبد	۰/۱۶۳	۰/۲۱۵	۰/۰۵۷	۰/۷۵۹	۰/۴۴۹
پدر سهل‌گیر	۰/۸۴۷	۰/۳۸۹	۰/۱۷۲	۲/۱۷۸	۰/۰۳۱
پدر بی‌اعتنا	۰/۹۸۰	۰/۳۲۳	۰/۲۸۳	۳/۰۳۸	۰/۰۰۱
مادر مقتدر	-۰/۵۷۹	۰/۲۰۰	-۰/۲۵۸	-۲/۸۹۲	۰/۰۰۴
مادر مستبد	۰/۱۰۰	۰/۲۶۲	۰/۰۳۰	۰/۳۸۳	۰/۷۰۲
مادر سهل‌گیر	۰/۰۴۷	۰/۳۵۶	۰/۰۱۰	۰/۱۳۱	۰/۸۹۶
مادر بی‌اعتنا	۰/۵۳۵	۰/۳۳۴	۰/۲۶۷	۱/۶۰۱	۰/۱۱۱
استعداد اعتیاد پدر	۰/۴۲۱	۰/۱۷۵	۰/۱۹۰	۲/۴۱۵	۰/۰۲۶
استعداد اعتیاد مادر	۰/۲۷۳	۰/۱۰۶	۰/۱۳۴	۲/۵۷۵	۰/۰۱۸
مزاج	-۰/۱۲۸	۰/۰۳۳	-۰/۲۰۸	-۳/۸۷۸	۰/۰۰۱

همانگونه که در جدول مشاهده می‌شود^۳، با توجه به مقدار بتا سهم شیوه تربیتی پدر بی‌اعتنا بیشتر از سایر متغیرها است.

نتایج رگرسیون چندگانه با مدل همزمان برای پیش‌بینی استعداد اعتیاد نوجوانان پسر بر اساس شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند نشان داد متغیرهای پیش‌بین ۴۶/۶۰ درصد از واریانس استعداد اعتیاد دانش‌آموزان پسر را تبیین نمودند. ضرائب رگرسیون در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: نتایج رگرسیون چندگانه با مدل همزمان برای پیش‌بینی استعداد اعتیاد نوجوانان پسر بر اساس شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند

متغیرها	B	انحراف استاندارد	B	آماره t	معناداری
پدر مقتدر	-۰/۲۰۵	۰/۱۸۶	-۰/۱۰۴	-۱/۱۰۳	۰/۲۷۲
پدر مستبد	۰/۲۷۱	۰/۱۸۴	۰/۱۲۶	۱/۴۷۱	۰/۱۴۳
پدر سهل‌گیر	۰/۱۱۶	۰/۳۳۲	۰/۰۳۰	۰/۳۵۰	۰/۷۲۷
پدر بی‌اعتنا	۰/۰۳۲	۰/۳۱۳	۰/۰۰۹	۰/۱۰۱	۰/۹۲۰
مادر مقتدر	-۰/۰۱۰	۰/۱۹۳	-۰/۰۰۴	-۰/۰۵۰	۰/۹۶۰
مادر مستبد	۰/۷۰۵	۰/۲۳۲	۰/۲۵۴	۳/۰۳۶	۰/۰۰۳
مادر سهل‌گیر	۰/۲۵۰	۰/۲۸۴	۰/۰۶۳	۰/۸۸۱	۰/۳۸۰
مادر بی‌اعتنا	۱/۴۴۵	۰/۳۲۴	۰/۳۷۸	۴/۴۵۹	۰/۰۰۱
استعداد اعتیاد پدر	۰/۲۲۳	۰/۲۲۲	۰/۰۸۶	۱/۰۰۴	۰/۳۱۷
استعداد اعتیاد مادر	۰/۲۳۶	۰/۱۰۵	۰/۲۹۴	۲/۲۴۷	۰/۰۳۱
مزاج	-۰/۱۴۸	۰/۴۲	-۰/۲۰۷	-۳/۵۲۳	۰/۰۰۱

همانگونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، با توجه به مقدار بتا سهم شیوه تربیتی مادر بی‌اعتنا بیشتر از سایر متغیرها است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که شیوه تربیتی مقتدر پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان به‌طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه منفی و شیوه‌های تربیتی مستبد و بی‌اعتنا پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان به‌طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه مثبت داشت، اما شیوه تربیتی سهل‌گیر پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان به‌طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه معناداری نداشت. این نتایج با نتایج پژوهش‌های احمدی و همکاران (۱۳۹۶)، سهیلی و همکاران (۱۳۹۴)، دهقانی و همکاران (۱۳۹۳)، زینالی و همکاران (۱۳۸۹)، نیازی و همکاران (۲۰۱۷) و هاک و همکاران (۲۰۱۶) همسو بود. در تبیین این نتایج بر مبنای پژوهش یاووز و سلکاک (۲۰۱۸) می‌توان گفت که شیوه تربیتی مقتدر با سطح بالایی از توقع به همراه سطح بالایی از پاسخ‌دهی مشخص می‌شود. در نتیجه والدین (پدر و مادر)

مقتدر بر رفتارهای فرزندان خود نظارت می‌کنند و معیارهای روشنی برای رفتارهای آنها وضع می‌نمایند. بنابراین فرزندان در چنین خانواده‌هایی تمایل و آمادگی کمتری به مصرف مواد دارند. بنابراین با افزایش شیوه تربیتی مقتدر پدر و مادر میزان استعداد اعتیاد هم در دانش‌آموزان نوجوان و هم در دانش‌آموزان دختر و پسر نوجوان کاهش می‌یابد. همچنین شیوه تربیتی مستبد با سطح بالایی از توقع به همراه سطح پایینی از پاسخ‌دهی مشخص می‌شود. در نتیجه والدین مستبد بر رفتارهای فرزندان خود نظارت و کنترل شدیدی می‌کنند و از آنها توقع اطاعت و احترام زیادی دارند و از آنها حمایت مناسبی نمی‌کنند. شیوه تربیتی بی‌اعتنا با سطح پایینی از توقع به همراه سطح پایینی از پاسخ‌دهی مشخص می‌شود. در نتیجه والدین بی‌اعتنا هیچ کنترل و نظارتی بر رفتارهای فرزندان ندارند و از آنان حمایت نیز نمی‌کنند. بنابراین در هر دو شیوه تربیتی مستبد و بی‌اعتنا، میزان پاسخ‌دهی کمی دارند و از آنجایی که جامعه این پژوهش دانش‌آموزان نوجوان هستند و دوره نوجوانی سن همسالان است، پس با این که در سبک مستبد والدین بر فرزندان نظارت و کنترل می‌کنند، اما این کنترل بیشتر جنبه ظاهری دارد و فرزندان کنترل والدین را درونی نمی‌کنند. بیشتر به کنترل توسط همسالان گرایش دارند. والدین مستبد و بی‌اعتنا شرایط و امکانات بسیار اندکی را برای فرزندان فراهم می‌کنند و تهیه چنین امکاناتی برای آنان در اولویت قرار ندارد و به همین دلایل نوجوانان از آنان فاصله بیشتری می‌گیرند. به همسالان نزدیک‌تر می‌شوند. از آنجایی که نوجوانی سن تجارب رفتارهای پرخطر مانند رابطه جنسی حفاظت‌نشده و مصرف مواد است، لذا با افزایش این شیوه‌های تربیتی مستبد و بی‌اعتنا در پدر و مادر میزان استعداد اعتیاد هم در دانش‌آموزان نوجوان و هم در دانش‌آموزان دختر و پسر نوجوان افزایش می‌یابد. علاوه بر آن شیوه تربیتی سهل‌گیر با سطح پایینی از توقع به همراه سطح بالایی از پاسخ‌دهی مشخص می‌شود. در نتیجه این والدین به فرزندان گرمی و پذیرش مثبت نشان می‌دهند و با توقع پایین بر رفتارهای آنان کنترل نمی‌کنند. از آنجایی که پاسخ‌دهی والدین بالاست، لذا فرزندان تمایل به ماندن و تا حدودی انجام کارهای مورد تأیید والدین دارند و کمتر از نوجوانان دارای والدین غیرپاسخ‌گو و غیرحمایت‌گر که تمایل زیادی به گرایش به نوجوانان و همسالان دارند، به

نوجوانان و همسالان و تجربه رفتارهای پرخطر از جمله مصرف مواد تمایل و گرایش کمتری دارند. بنابراین با افزایش شیوه تربیتی سهل گیر پدر و مادر میزان استعداد اعتیاد هم در دانش آموزان نوجوان و هم در دانش آموزان دختر و پسر نوجوان افزایش می یابد، اما میزان آن کم و از لحاظ آماری غیرمعنادار می باشد.

همچنین نتایج نشان داد که استعداد اعتیاد پدر و مادر با استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان به طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه مثبت داشت. این نتایج با نتایج پژوهش های هزارجریبی و همکاران (۱۳۸۹)، مولوی و رسولزاده (۱۳۸۲) و کاپالدی (۲۰۰۸) همسو بود. در تبیین این نتایج بر مبنای پژوهش نوری (۱۳۹۳) می توان گفت که عامل های خانوادگی نقش مهمی در شروع، رشد و بقای مصرف مواد و سوء مصرف و وابستگی به آن دارند. فرزندان والدین مصرف کنند مواد و الکل به دلیل اعتیاد والدین مشکلات اجتماعی، روانی، تحصیلی و پزشکی متعددی را تجربه می کنند. بررسی ها حاکی از آن است که بین مصرف و سوء مصرف مواد والدین و فرزندان رابطه وجود دارد. چون محیط این خانواده ها با تروما، تنش و آشفتگی زیادی همراه است که این موارد اثرات منفی بر زندگی فرزندان دارد. مصرف کنندگان مواد و الکل معمولاً مهارت های فرزندپروری مناسبی ندارند که خود محیط خانوادگی پرخطری ایجاد می کند. نظارت ضعیف والدین بر رفتارهای فرزندان، اختلال والدین، کیفیت ضعیف تعاملات والد-فرزندی، صمیمیت و گرمی والدین، انضباط ناپایدار یا نبود انضباط در چنین خانواده هایی شایع است. در حالی که پیوندهای خانوادگی، دلبستگی بین والد و فرزند، نظارت بر رفتار فرزندان، ارتباط موثر و صحبت در مورد انتظارات و ارزش های مثبت خانوادگی از عامل های مهم محافظت کننده در برابر مصرف مواد هستند. در نتیجه با افزایش مصرف مواد در والدین می توان انتظار داشت که فرزندان بیشتر مواد مصرف کنند. بنابراین با افزایش استعداد اعتیاد والدین (پدر و مادر) میزان استعداد اعتیاد هم در دانش آموزان نوجوان و هم در دانش آموزان دختر و پسر نوجوان افزایش می یابد.

دیگر نتایج نشان داد که نمره مزاج فرزند با استعداد اعتیاد دانش آموزان نوجوان به طور کلی و هم به تفکیک در دخترها و پسرها رابطه منفی داشت. این نتیجه با نتایج پژوهش های

شریفی فر (۱۳۹۵)، قربانی (۱۳۹۴)، پورشهباز و جزایری (۱۳۸۷)، ازوز و همکاران (۲۰۱۵) و سوراکیک و همکاران (۲۰۱۰) همسو بود. در تبیین این نتیجه بر مبنای پژوهش قره‌باغی و وفایی (۱۳۸۷) می‌توان گفت که مزاج چه ارثی باشد و چه اثر عوامل محیطی ایجاد شده باشد، می‌تواند بر سازگاری، ایجاد رفتارهای تکانه‌ی و مشکلات شناختی تأثیر داشته باشد و آثار تجربه‌های تنش‌زای زندگی بر کودکان را تعدیل نماید. در نتیجه منطقی به نظر می‌رسد که هر چه مشکلات مزاجی دانش‌آموزان بیشتر باشد به میزان کمتری از راهبردهای مقابله‌ای سازگار و به میزان بیشتری از راهبردهای مقابله‌ای ناسازگار مثل رفتارهای پرخطر از جمله مصرف مواد استفاده نمایند، لذا با افزایش مشکلات مزاجی (کاهش نمره مزاج) میزان استعداد اعتیاد هم در دانش‌آموزان نوجوان و هم در دانش‌آموزان دختر و پسر نوجوان افزایش می‌یابد.

علاوه بر آن نتایج نشان داد که شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند با هم به‌طور معناداری توانستند ۳۸/۶ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان، ۴۰/۵ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد دانش‌آموزان دختر نوجوان و ۴۶/۶ درصد از تغییرات استعداد اعتیاد دانش‌آموزان پسر نوجوان را پیش‌بینی نمایند. در تبیین این نتایج می‌توان گفت فرزندان (هم دختر و هم پسر) دارای والدین با سطح توقع و پاسخ‌دهی بالا (مقتدر) هستند یا این که صرف‌نظر از سطح توقع، دارای والدینی با سطح پاسخ‌دهی پایین (مستبد و بی‌اعتنا) نیستند یا فرزندان (هم والدین آنان آمادگی روانی - اجتماعی پایینی برای مصرف مواد دارند یا فرزندان) که دارای مشکلات مزاجی نیستند در زندگی تمایل بیشتری به رعایت قوانین و مقررات خانواده خود و تمایل کمتری به گرایش به رفتارهای ناسازگار و ناهنجاری دارند که معمولاً در سنین نوجوانی انجام می‌شود. علاوه بر آن چنین فرزندان معمولاً در زندگی خود استرس کمتری را تجربه می‌کنند، با مشکلات و چالش‌های کمتری مواجه می‌شوند، از زندگی و خانواده خود رضایت بیشتری دارند، بیشتر دارای ویژگی‌های روانشناختی مثبت (شادکامی، امیدواری، سرسختی و غیره) و کمتر دارای ویژگی‌های روانشناختی منفی (استرس، اضطراب، افسردگی، عزت نفس پایین و غیره) هستند و در برخورد با مشکلات بیشتر از راهبردهای مقابله‌ای سازگار از

جمله حل مسئله و کمتر از راهبردهای مقابله‌ای ناسازگار از جمله مصرف مواد مخدر استفاده می‌کنند که این عوامل از طریق ارتقای سلامت و کیفیت زندگی باعث کاهش تمایل به مصرف مواد یا استعداد اعتیاد در دانش‌آموزان نوجوان و هر دو جنس دختر و پسر می‌شود.

به طور کلی نتایج نشان داد که شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند نقش معناداری در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان و به تفکیک در دانش‌آموزان دختر و پسر داشتند که در این پیش‌بینی سهم شیوه تربیتی مادر بی‌اعتنا به‌طور کلی و در پسرها و پدر بی‌اعتنا در دخترها بیشتر از سایر متغیرها بود. یعنی این که هر چقدر والدین پاسخ‌دهی پایین‌تری داشته باشند به احتمال بیشتری فرزندان آنان تمایل به مصرف مواد یا استعداد اعتیاد بیشتری دارند. با این که شیوه تربیتی بی‌اعتنا مهم‌ترین متغیر در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان بود، اما سایر شیوه‌های تربیتی (به جز سهل‌گیر)، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند نیز با استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان رابطه داشتند، لذا در طراحی برنامه‌هایی برای کاهش استعداد اعتیاد نوجوانان باید به نقش متغیرها توجه کرد و بر اساس آن‌ها اقدام به ساخت و اجرای برنامه‌ها کرد. برای تحقق این هدف ابتدا می‌توان متخصصانی تربیت کرد تا این متخصصان اقدام به برگزاری کارگاه‌های آموزشی فرزندپروری کنند. بر اساس نتایج توصیه می‌شود برای والدین همه دانش‌آموزان به‌ویژه دانش‌آموزان نوجوان یا سنین پایین‌تر کارگاه آموزشی فرزندپروری گذاشته شود و نقش شیوه‌های تربیتی در استعداد اعتیاد تشریح شود. پیشنهاد می‌شود که متخصصان و برنامه‌ریزان، والدین و خانواده‌ها، مشاوران، روان‌شناسان خانواده و درمان‌گران به نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در استعداد اعتیاد نوجوانان توجه نمایند و راهکارهایی برای کاهش استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان طراحی و اجرا کنند.

هر پژوهشی در هنگام اجرا با محدودیت‌هایی مواجه است و این پژوهش نیز مستثنی نیست. مهم‌ترین محدودیت‌های مطالعه حاضر شامل استفاده از ابزارهای خودگزارشی، تعداد زیاد گویه‌ها و محدود شدن جامعه پژوهش به دانش‌آموزان نوجوان شهر خوی بود.

بنابراین در استفاده و تعمیم نتایج باید محدودیت‌های ذکر شده لحاظ شود. با توجه به محدودیت‌ها پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی از مصاحبه ساختاریافته برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده، زمانی که تعداد گویه‌ها زیاد است، پرسشنامه‌ها به دو بخش تقسیم و با یک فاصله زمانی منطقی توسط شرکت‌کنندگان تکمیل و پژوهش حاضر بر روی دانش‌آموزان نوجوان سایر شهرها یا حتی دانشجویان انجام شود.

منابع

- احمدی، وحید؛ بنی‌جمالی، شکوه‌السادات؛ و صرامی‌فروشان، غلامرضا (۱۳۹۶). رابطه شیوه‌های فرزندپروری و گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر ایلام: نقش واسطه‌ای نوجویی. *مجله دانشگاه علوم پزشکی ایلام*، ۲۵(۳)، ۱۱۷-۱۲۴.
- پورشهباز، عباس؛ و جزایری، علیرضا (۱۳۸۷). مزاج، منش و تاب‌آوری نوجوانان شهر تهران در مصرف مواد مخدر. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۷(۲۹)، ۱۱-۳۲.
- دهقانی، یوسف؛ اصلانی، خالد؛ و دریکوندی، ناهید (۱۳۹۳). رابطه شیوه‌های فرزندپروری، دینداری و هوش هیجانی با آمادگی به اعتیاد در دانش‌آموزان دبیرستانی. *مجله اصول بهداشت روانی*، ۱۷(۲)، ۷۵-۸۰.
- زینالی، علی (۱۳۹۳). *رواسازی پرسشنامه استعداد اعتیاد برای نوجوانان ایران. مجله روانشناسی بالینی*، ۶(۳)، ۸۱-۹۳.
- زینالی، علی؛ و شریفی، حسن پاشا (۱۳۹۷). عوامل خطر و محافظت‌کننده در استعداد اعتیاد نوجوانان دبیرستانی. *مجله سلامت اجتماعی*، ۵(۴)، ۳۱۹-۳۲۷.
- زینالی، علی؛ شریفی، حسن پاشا؛ عنایتی، میرصلاح‌الدین؛ عسگری، پرویز؛ و پاشا، غلامرضا (۱۳۹۰). گسترش و رواسازی پرسش‌نامه شیوه‌های تربیتی والدین. *فصلنامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی*، ۶(۳)، ۱۴۵-۱۲۹.
- زینالی، علی؛ وحدت، رقیه؛ و قره‌دینگه، خاور (۱۳۸۹). رابطه سبک‌های والدینی با استعداد اعتیاد در فرزندان. *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، ۶(۳)، ۳۳۵-۳۳۵.
- سهیلی، مهین؛ دهشیری، غلامرضا؛ و موسوی، سیده فاطمه (۱۳۹۴). گرایش به سوء مصرف مواد مخدر: بررسی مولفه‌های پیش‌بین سبک‌های فرزندپروری، استرس و تیپ شخصیتی D. *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۹(۳۳)، ۹۱-۱۰۶.

شریفی فر، سیده فرزانه (۱۳۹۵). ارتباط بین هیجان‌خواهی و تمایز یافتگی و خلق و خو با آمادگی به اعتیاد در دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن. آن. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۲(۷)، ۱۷۵-۱۵۱.

قرباغی، فاطمه؛ و وفایی، مریم (۱۳۸۷). نقش ارزیابی کودک از تعارض والدین، مقابله شناختی کودک با تعارض و مزاج وی در سلامت کودک. مجله تازه‌های علوم شناختی، ۱۰(۴)، ۲۶-۱۴.

کرمی، امیر (۱۳۹۷). بررسی تاثیر افکار خودآیند منفی و عزت نفس بر استعداد اعتیاد در دانش‌آموزان پسر. مجله رویش روانشناسی، ۷(۷)، ۶۱-۵۱.

مولوی، پرویز؛ و رسول‌زاده، بهزاد (۱۳۸۲). بررسی علل و عوامل گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر (اعتیاد) در شهرستان اردبیل. مجله سلامت و مراقبت، ۵(۲)، ۴۸-۳۶. نوری، ربابه (۱۳۹۳). مروری بر عامل‌های خطر خانوادگی در فرزندان والدین معتاد. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۱(۲)، ۲۸-۹.

وحدت، رضا (۱۳۸۴). بررسی استعداد اعتیاد در بین دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های ارومیه و برخی عوامل موثر بر آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.

هزارجریبی، جعفر؛ ترکمان، مهدی؛ و مرادی، غلامرضا (۱۳۸۹). عوامل موثر بر گرایش نوجوانان و جوانان پسر شهرستان کرج به مصرف مواد مخدر. فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، ۵(۲)، ۳۳۹-۳۲۲.

References

- Azzouz, M. A., Smaoui, S., Lansari, R., Nefzi, H., Husseini, K., Meziou, O., & et al. (2015). Temperament and substance abuse: is there a relationship? *European Psychiatry*, 30(1), 1089-1095.
- Capaldi, L. (2008). *The relationship between parental substance abuse and the effects on young children*. Social Work Theses, Providence College.
- Cheung, Y., & Cheung, N. T. (2019). Adolescent drug abuse in Hong Kong: Prevalence, psychosocial correlates, and prevention. *Journal of Adolescent Health*, 64(6), 28-33.
- Comas, M., Valentino, K., & Borkowski, J. G. (2014). Maternal depressive symptoms and child temperament: Longitudinal associations with executive functioning. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(3), 156-167.

- Doinita, N. E., & Maria, N. D. (2015). Attachment and parenting styles. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 203, 199-204.
- Ellis, L. K., & Rothbart, M. K. (2001). Revision of the early adolescent temperament questionnaire. *Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development*, Minneapolis, Minnesota.
- Higgins, S. T., Heil, S. H., Sigmon, S. C., Tidey, J. W., Gaalema, D. E., Hughes, J. R., & et al. (2017). Addiction potential of cigarettes with reduced nicotine content in populations with psychiatric disorders and other vulnerabilities to tobacco addiction. *JAMA Psychiatry*, 74(10), 1056-1064.
- Hock, R. S., Hindin, M. J., Bass, J. K., Surkan, P. J., Bradshaw, C. P., & Mendelson, T. (2016). Parenting styles and emerging adult drug use in Cebu, the Philippines. *International Journal of Culture and Mental Health*, 9(2), 108-119.
- Joe, G. W., Knight, D. K., Becan, J. E., & Flynn, P. M. (2014). Recovery among adolescents: Models for post-treatment gains in drug abuse treatments. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 46(3), 362-373.
- Kornienko, D. S. (2016). Child temperament and mother's personality as a predictors of maternal relation to child. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 233, 343-347.
- Niazi, Z. I., Dick, D., Adkins, A., & Cooke, M. (2017). The relationship between parenting styles and substance use among university students. *American Journal of Undergraduate Research*, 14(3), 37-44.
- Phillips, B. A., Conners, F., & Curtner-Smith, M. E. (2017). Parenting children with Down syndrome: An analysis of parenting styles, parenting dimensions, and parental stress. *Research in Developmental Disabilities*, 68, 9-19.
- Singer, A. B., Wolff, M. S., Silva, M. J., Calafat, A. M., & Engel, S. M. (2017). Prenatal phthalate exposures and child temperament at 12 and 24 months. *NeuroToxicology*, 62, 248-257.
- Svrakic, D., Cloninger, C. R., Svrakic, N., Lazic, B., Milivojevic, D., & Nastasic, P. (2010). Drug addiction and choice of drugs: temperament and personality as risk factors. *Services Journal of Experimental Clinical Research*, 11(3), 93-98.
- Trifilieff, P., Ducrocq, F., Vander Veldt, S., & Martinez, D. (2017). Blunted dopamine transmission in addiction: potential mechanisms and implications for behavior. *Seminars in Nuclear Medicine*, 47(1), 64-74.
- Tripp, M. K. (2018). Tanning addiction in adolescents: directions for measurement and intervention development. *Journal of Investigative Dermatology*, 138(7), 1463-1467.
- Yavuz, H. M., & Selcuk, B. (2018). Predictors of obesity and overweight in preschoolers: The role of parenting styles and feeding practices. *Appetite*, 120, 491-499.
- Zeinali, A., & Vahdat, R. (2011). Construction and validation of the addiction susceptibility questionnaire (ASQ). *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 1742-1747.